

บทที่ 6

บทอภิปรายและสรุปผลการศึกษา

วิทยานิพนธ์เรื่องกฎเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ กรณีศึกษาชุมชนไท-ยอง บ้านหนองเงือก จังหวัดลำพูน เป็นการเข้าไปศึกษา พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนพื้นถิ่นในทางภาคเหนือถึง รูปร่าง- รูปทรง การจัดเรียงตัวของพื้นที่ว่างสาธารณะในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับระดับการเข้าใช้งานพื้นที่ของผู้คนในชุมชน โดยใช้เทคนิควิธีวิเคราะห์พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ทางสัณฐานวิทยาเมืองเป็นหลัก (urban morphology) ร่วมตัวกับการสังเกตการณ์ และเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างเป็นระบบ ในการพยายามที่จะตอบคำถามวิจัยที่ว่า 'ในชุมชนไท-ยอง บ้านหนองเงือก มีกฎเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะเป็นอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างจากกฎเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในบริบทเทศ อย่างไร' ภายใต้สมมุติฐานที่ว่า 'พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการเข้าใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ มักจะตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เข้าถึงและมองเห็นได้ง่ายจากหลายทิศทาง หรือมีความฝังตัวอยู่ในระบบได้ดี กล่าวคือ พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่ประสบความสำเร็จ (มีการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ในบริบทเทศ) ตั้งอยู่บนเงื่อนไขหรือกฎเชิงพื้นที่ (spatial rules) สองประการคือ

ประการแรก พื้นที่ว่างสาธารณะนั้น ๆ ควรตั้งอยู่บนจุดตัดสำคัญของโครงข่ายการสัญจรในระบบสานเป็นตาราง (grid system) โครงข่ายลักษณะนี้มีแนวโน้มที่จะทำให้ระดับการสัญจรอิสระของคนเดินเท้าอยู่ในระดับสูงต่อเนื่องตลอดวัน โดยเนื่องจากคนส่วนใหญ่มักจะเลือกเส้นทางเดินที่ตรง และสั้นที่สุดเสมอในการเดินทางทั้งแบบเข้าถึง (move to) และแบบผ่าน (move through)

ประการที่สอง ตำแหน่งของพื้นที่ว่างสาธารณะนั้น ๆ ควรมีความสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรเป็นอย่างดีทั้งในระดับพื้นที่รวมและระดับพื้นที่เฉพาะ (global and local spatial integration) ทั้งนี้ เพื่อเอื้อให้เกิดความต่อเนื่องของช่องทางเดินและมองเห็นจากพื้นที่อื่น ๆ

หรือหากไม่เป็นไปตามกฎเชิงพื้นที่ดังกล่าว ชุมชนกรณีศึกษามีกฎเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะเป็นอย่างไร'

การศึกษานี้มุ่งในการตรวจสอบสมมุติฐานข้างต้นก่อน หรือกล่าวได้ว่ามุ่งศึกษาคุณสมบัติของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนในระดับพื้นที่รวมก่อน (global properties) ก่อนที่จะขยายความไปสู่คุณสมบัติของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับพื้นที่เฉพาะ (local properties) และลักษณะสังคม เศรษฐกิจ เฉพาะที่ปรากฏในชุมชน ในการพยายามอธิบายปรากฏการณ์ของการเข้าใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนกรณีศึกษาอย่างเป็นระบบ

ทั้งนี้ได้ทำการศึกษาพื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนกรณีศึกษาในรายละเอียดตามกรอบแนวคิดหลักของการศึกษา จนถึงขั้นตอนของการสรุปผลและอภิปรายผลการศึกษาแล้ว ในส่วนต่อไปจะเป็นการอภิปรายผลการศึกษิตตามกรอบแนวคิดต่อไป

6.1 ข้อสรุปของผลการศึกษา

6.1.1 การระบุพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์

จากตารางจำแนกพื้นที่ โล่งว่างสาธารณะในชุมชน (ตาราง 5.1 หน้า 91) สามารถระบุและสรุปของคุณสมบัติพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ได้ (ตาราง 5.2 หน้า 93) พื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนหนองเงือก แบ่งออกเป็นสามระดับตาม 'ระดับของชุมชน' และจากการสำรวจภาคสนาม พบว่าพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่ปรากฏในชุมชนถูกเข้าใช้งานแตกต่างกันออกไปตาม 'ขนาดของชุมชน' (ในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม) กล่าวคือ ในชุมชนกรณีศึกษา นอกจากจะมีการเข้าใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับของ 'ชุมชน' ที่หมายถึงพื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนหนองเงือก เช่น วัด ลานวัด โรงเรียน ตลาด แล้วในชุมชนหนองเงือกเอง ยังแบ่งเขตการปกครองอย่างไม่เป็นทางการออกเป็นเจ็ด กลุ่มหมู่บ้าน (ปึกบ้าน) โดยแต่ละกลุ่มหมู่บ้านต่างก็ปรากฏพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับกลุ่มหมู่บ้านโดยมักจะถูกใช้โดยผู้คนในระดับ 'กลุ่มหมู่บ้าน' เข้าใช้งาน นอกจากการใช้งานพื้นที่ในระดับชุมชน ระดับหมู่บ้านแล้ว ลานกลางบ้าน 'ช่วงบ้าน' ในระดับฝั่งบ้านเรือน บางแห่งยังถูกเข้าใช้งานอีกด้วย โดยผู้คนในระดับละแวกบ้าน เรียกได้ว่า เกิดการใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับ ละแวกบ้าน

การใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนกรณีศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นสัมพันธ์กับ 'ช่วงเวลา' ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการเข้าใช้งานพื้นที่ในระดับต่าง ๆ ทั้งนี้ ด้วยบริบทของการเป็นชุมชนพื้นที่ที่มีโครงสร้างอาชีพแบบ เกษตรกรรม ทำให้การเข้าใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะไม่ขึ้นอยู่กับวัน - เวลา ราชการ เท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า วันเวลาโอกาสพิเศษหรือ วันเทศกาล งานประเพณีต่างหากที่มีผลต่อการเข้าใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนโดยตรง

พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชน มักจะถูกเข้าใช้งานทั้งในวันเวลาปกติและในวันเวลา โอกาสพิเศษ (วันงานเทศกาล ประเพณี พื้นที่ถิ่นของชุมชน) โดยมีความหลากหลายทั้ง 'ช่วงเวลา' และ 'กิจกรรม' ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับกลุ่มหมู่บ้านนั้น กล่าวได้ว่า ไม่มีการเข้าใช้งานในวันเวลาปกติเลย เนื่องจากพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับกลุ่มหมู่บ้านได้แก่ พื้นที่โดยรอบ อาคารเอนกประสงค์เท่านั้น และจะถูกเข้าใช้งานในบางแห่งเท่านั้น ในวันเวลาโอกาสพิเศษ เช่น การห้างดาครวัดาน (การจัดเตรียมเครื่องไทยทานเพื่อถวายพระสงฆ์ในงานเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ) ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวก บ้านนั้น มักจะถูกใช้งานพื้นที่ที่เป็นพื้นที่พักผ่อนนันทนาการเป็นส่วนใหญ่ในวันเวลาปกติ และบางพื้นที่ถูกเข้าใช้งานในวันเวลาโอกาสพิเศษ สำหรับการห้างดาครวัดานอีกด้วย กิจกรรมที่เกิดในวันเวลาปกติมักจะเป็นการเยี่ยมเยือน พบปะพูดคุยกันตามเวลาว่างของวัน

พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ บางแห่งนอกจากจะเกิดการเข้าใช้งานอย่างหลากหลายกิจกรรมแล้ว ยังถูกเข้าใช้งานโดย 'ผู้คนนอกพื้นที่' ทั้งในระดับชุมชน และ ระดับละแวกบ้าน เรียกได้ว่า เป็นพื้นที่ที่เกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ โดยแท้จริง ดังตารางที่ 5.2 (หน้า 93) แสดงการสรุปคุณลักษณะของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนหนองเงือก ที่เกิดการเข้าใช้งานอย่างอเนกประโยชน์

กล่าวได้ว่าพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ที่เกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ ของชุมชนหนองเงือกมีเพียงพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับชุมชนและระดับละแวกบ้านเท่านั้น (แผนที่ 5.2 หน้า 93)

พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชน ที่เกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ ได้แก่

1. ชวงแก้ว
2. ลานหน้าวัดฝั่งเหนือ
3. ลานหน้าวัดฝั่งใต้
4. บริเวณสนามโรงเรียนบ้านหนองเจือก
5. บริเวณโดยรอบหนองน้ำออกกู

พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้าน ที่เกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ ได้แก่

1. ชวงบ้านพ่อทวีศักดิ์ อุดมโน บ้านมะหุ้งเหนือ
2. ชวงบ้านคุณเสรี ชาวดา บ้านมะหุ้งเหนือ
3. ชวงบ้านคุณยุรทงส์ ชัยอุประระ บ้านมะหุ้งเหนือ
4. ชวงบ้าน ด.ด.บัณฑิต เหล่ายวีระ บ้านมะหุ้งใต้
5. ชวงบ้านพ่อประสิทธิ์ จอมจันทร์ยอง บ้านเหนือ
6. ชวงบ้านคุณอนงค์ ศรีเยาว์เรือน บ้านสัน
7. ชวงบ้านคุณนิคม ไชยชาติ บ้านสัน
8. ชวงบ้านพ่อบุญเลิศ อินกองงาม บ้านหลวง

6.1.2 ข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาคุณสมบัติเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับพื้นที่รวม (global spatial properties)

จากการศึกษาคุณสมบัติเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับพื้นที่รวม พบว่า

1. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนหนองเจือก ทั้งในระดับชุมชนและในระดับละแวกบ้าน ล้วนตั้งอยู่บนจุดตัดที่สำคัญของโครงข่ายการสัญจรทั้งสิ้น ซึ่งลักษณะของโครงข่ายถนนภายในชุมชนหนองเจือก เป็นโครงข่ายถนนที่อยู่ในระบบตาราง (grid system) หากแต่ถ้าเป็นโครงข่ายถนนที่ไม่อยู่ในแนวตรง (deformed grid) หรือไม่สานกันเป็นมุมฉาก ทำให้บล็อกถนนที่เป็นสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่าหรือรูปหลายเหลี่ยม ซึ่งในระบบโครงข่ายการสัญจรแล้ว โครงข่ายการสัญจรในระบบตารางเป็นโครงข่ายที่เอื้อต่อการเข้าถึงพื้นที่ (move to) และผ่านพื้นที่ (move through) ได้ง่ายจากหลายทิศทาง ลักษณะเช่นนี้ทำให้ช่องทางการมองเห็น (visibility channel) ไม่เชื่อมโยงต่อเนื่องทะลุกันเหมือนรูปแบบตารางโดยสมบูรณ์ ในขณะที่ช่องทางเดิน (accessibility channel) กลับเชื่อมโยงต่อเนื่องกัน
2. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนหนองเจือก ในระดับละแวกบ้าน ยังตั้งอยู่บนโครงข่ายการสัญจรโดยทางเดินเท้าที่ซ้อนลงไปบนโครงข่ายถนนอีกด้วย (ทางลัดในชุมชน) ซึ่งการที่โครงข่ายการสัญจรในทั้งสองระดับซ้อนกันดังกล่าว ทำให้ขนาดของบล็อกถนน เล็กลงอย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือ ชาวบ้านได้ใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้านและทางลัดนี้ในการสัญจรในชีวิตประจำวันในขณะที่ผ่านแปลงที่ดินของบุคคลอื่น การใช้งานพื้นที่ว่างระหว่างอาคารเป็นทางลัดดังกล่าว ทำให้โครงข่ายของการเดินด้วยเท้าผสมผสานเข้ากับโครงข่ายถนน กล่าวได้ว่าเป็นการย่อยบล็อกถนนให้เล็กลงไปอีก ทำให้ช่องทางการมองเห็นกลับถูกแบ่งเป็นพื้นที่เล็ก ๆ ในระดับผังบ้านเรือน

3. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนหนองเจือกในระดับละแวกบ้าน ล้วนตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีการโอบล้อม-ปิดล้อม (enclosed spaces) ที่ดี อันเนื่องมาจากอาคารในชุมชนเองและแนวพรรณไม้ที่เป็นฉากกั้น ซึ่งอาคารส่วนใหญ่ของชุมชนหนองเจือกเป็น 'เรือนพักอาศัย' บล็อกอาคารเหล่านี้มีขนาดเล็ก และเกาะตัวกันอย่างหลวม ๆ มีพื้นที่เว้นว่างรอบตัวอาคารประกอบกับแนวพรรณไม้ ซึ่งต่างจากอาคารในบริบทเมือง ที่มีขนาดใหญ่กว่า บล็อกอาคารชิดกันและเป็นระเบียบกว่า ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนหนองเจือกในระดับชุมชน มีการโอบล้อม-ปิดล้อมที่ไม่ดีนักเนื่องจากการเป็นพื้นที่ที่กว้างกว่า พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้านมาก ลักษณะการโอบล้อม-ปิดล้อม จึงได้มาจากแนวพรรณไม้มากกว่าอาคาร มีเพียงบริเวณวัดและลานหน้าวัดเท่านั้นที่มีการโอบล้อม-ปิดล้อมที่ดีจากพรรณไม้และอาคาร
4. ผลการวิเคราะห์ ศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นในระดับพื้นที่รวม (visibility and accessibility global integration HH Rn)
  - 1) พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่มีการใช้งานอย่างอ่อนโยนประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชนหรือในระดับละแวกบ้าน ส่วนใหญ่แล้วตั้งอยู่บนพื้นที่ที่ผังตัวได้ดีกับโครงข่ายการสัญจรทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับกฎเชิงพื้นที่ในบริบทตะวันตก
  - 2) พื้นที่โล่งว่างสาธารณะระดับละแวกบ้าน หรือพื้นที่ที่เกิดกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็น 'ทางลัด' ระหว่างถนนสองเส้นที่ผังตัวได้ดีกับโครงสร้างการสัญจรของชุมชนในระดับพื้นที่รวม (high global integration)
  - 3) พื้นที่โล่งว่างสาธารณะระดับชุมชนของชุมชนหนองเจือก ที่รองรับกิจกรรมเนื่องในวันเวลาโอกาสพิเศษ หรือเทศกาลงานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนเป็นพื้นที่ที่ 'ผังตัว' หรือมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างในภาพรวมของชุมชนสูง (high global integration)
  - 4) พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่มีขนาดใหญ่ มีสนามทัศน์ (visual field) ที่กว้างและไกล มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่สูง ไม่เอื้อให้เกิดกิจกรรมในชีวิตประจำวัน
5. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชน มีความเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ได้ดี เนื่องจากสถานที่ที่มีกิจกรรมสาธารณะเกิดขึ้นบริเวณใจกลางชุมชนทั้งสิ้นทั้งยังอยู่ในรัศมีของการเดินด้วยเท้า เช่น วัด โรงเรียน ตลาด ร้านค้า ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับละแวกบ้านที่เกี่ยวข้องกับสร้างงานหัตถกรรมแล้ว กล่าวได้ว่าที่ทำงานกับพื้นที่โล่งว่างสาธารณะเป็นที่เดียวกัน

6.1.3 ข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาคุณสมบัติเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับพื้นที่เฉพาะ (local spatial properties)

จากการศึกษาคุณสมบัติเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับพื้นที่เฉพาะ (local spatial properties) พบว่า

1. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ระดับชุมชนเป็นพื้นที่ที่มีจำนวนของ Convex Space น้อย แต่เป็นพื้นที่ที่กว้าง แสดงให้เห็นว่า เป็นพื้นที่ที่มีความซับซ้อนน้อย สามารถเข้าถึงได้ง่าย และมองเห็นได้

ง่ายจากการมีสนามทัศนที่กว้าง ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้านมีจำนวนของ Convex Space ที่มากแสดงให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีเหลี่ยมมุมมาก มีความซับซ้อนที่มากกว่า การเข้าถึงและการมองเห็นทำได้ยากกว่าพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชน กล่าวโดยสรุปว่า พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับชุมชนมีชั้นเชิง-ลำดับในการมองเห็นที่น้อยกว่า (ถูกมองเห็นได้ง่ายกว่า)พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับละแวกบ้าน

2. บริเวณที่พบการใช้งานอยู่เสมอ โดยพิจารณาพื้นที่ใน 'ระบบปิด' จะพบว่าส่วนใหญ่แล้ว ตำแหน่งที่เกิดการใช้งานของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะทั้งระดับชุมชนและระดับละแวกบ้านเอง ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงสูง (ในแผนที่แสดงเป็นสีโทนร้อน) ของแต่ละพื้นที่นั้น ๆ มีเพียงบางพื้นที่เท่านั้น ที่ตำแหน่งที่เกิดการใช้งานไม่ได้ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงสูงสุด แต่ตั้งอยู่ในบริเวณที่เข้าถึงได้ง่ายเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องด้วยสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการใช้งานบนพื้นที่ดังกล่าวเอง
3. ร่มเงาที่พาดผ่านพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ทั้งสองระดับมีความแตกต่างกันโดยพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ระดับชุมชนส่วนใหญ่ จะถูกพาดผ่านด้วยร่มเงาจากต้นไม้ใหญ่ มีบางส่วนที่ถูกพาดด้วยร่มเงาอาคารบ้าง โดยมากเป็นพื้นที่โล่ง ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะระดับละแวกบ้านจะได้รับร่มเงาจากทั้งต้นไม้ที่อยู่บริเวณบ้านและร่มเงาจากอาคารเอง กล่าวได้ว่าพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ระดับละแวกบ้านมีร่มเงาที่ดีกว่าพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชน
4. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชน มักจะถูกใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ในบางช่วงเวลาของวัน เวลาปกติ ส่วนวันเวลาโอกาสพิเศษมักผูกพันอยู่กับงานเทศกาลประเพณีพื้นถิ่น มักมีมหรสพรื่นเริงเฉลิมฉลองร่วมด้วย ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับละแวกบ้าน มักจะถูกใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ในบางช่วงเวลาของวันเวลาปกติ เช่นกันกับพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับชุมชน ที่ชาวบ้านใช้เยี่ยมเยียนไปมาหาสู่กันระหว่างเวลาว่างของวัน ส่วนในวันเวลาโอกาสพิเศษ มักจะใช้เป็นที่สำหรับแต่งดาครีวดานของกลุ่มหมู่บ้านเท่านั้น
5. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนหนองเงือก ทั้งในระดับชุมชนและในระดับละแวกบ้าน ที่ถูกใช้ในชีวิตประจำวันมิได้ผูกติดอยู่กับ การมี 'น้ำ' เป็นองค์ประกอบของพื้นที่เลย แต่พื้นที่ริมน้ำของชุมชนหนองเงือกถูกใช้ในวันเวลาโอกาสพิเศษ เทศกาลงานประเพณีของชุมชนเท่านั้น แต่การมีพื้นที่โล่งว่างสาธารณะทั้งในระดับชุมชนและพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้านอยู่ใกล้บริเวณที่มีองค์ประกอบของน้ำ มีผลต่อคุณภาพของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในทางอ้อมคือเป็นการทำให้บรรยากาศโดยรวมร่มรื่นขึ้น จากการที่มีพรรณไม้ขึ้นอยู่บริเวณแหล่งน้ำนั้น ๆ
6. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับชุมชนไม่พบองค์ประกอบของการขายอาหารบนพื้นที่ แต่โดยรอบบริเวณพื้นที่ มีร้านค้าอยู่รายรอบ และร้านค้าเหล่านี้ตั้งอยู่บนถนนสายหลัก และจะพบกิจกรรมประเภทหาบเร่แผงลอยมากเป็นพิเศษในวันเวลาโอกาสพิเศษ ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้านไม่พบองค์ประกอบของการขายอาหารเลย แต่ไม่ได้หมายความว่ารวมถึงการจะไม่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการกิน ทั้งนี้พบว่า ร้านค้าต่าง ๆ กระจายตัวอยู่บนถนนสายหลักอยู่แล้ว และอยู่ในระยะเดินเท้าเช่นเดียวกับพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับชุมชน

7. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนหนองเงือกในระดับชุมชน พบสิ่งอำนวยความสะดวกแก่พื้นที่ ถูกปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะการใช้งานพื้นที่ได้แก่ การมีโคมไฟส่องสว่างแก่สนามกีฬา และบนพื้นที่ที่มีร่มเงาที่ดี จะพบม้านั่งถูกจัดให้เป็นที่นั่งในที่สาธารณะเท่านั้น ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้านและบริเวณโดยรอบมักจะมีพบ ม้านั่ง-ตั้ง หรือเตียง ตามพื้นที่ที่มีร่มเงาที่ดีเพื่อรองรับการเยี่ยมชมเยือนไปมาหาสู่ระหว่างกัน (เยี่ยม)

6.1.4 ข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบทางเศรษฐกิจ-สังคมเฉพาะกับพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการใช้งานพื้นที่อย่างอเนกประโยชน์

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบทางเศรษฐกิจ-สังคมเฉพาะกับพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการใช้งานพื้นที่อย่างอเนกประโยชน์ พบว่า

1. ความเชื่อภายใต้อิทธิพลของการนับถือ 'พระพุทธศาสนา' และความเชื่อดั้งเดิม มีผลต่อการจัดวางตัวของพื้นที่ว่าง ทั้งในระดับผังชุมชนและผังบ้านเรือนเอง และจากการศึกษาไม่พบความสัมพันธ์เป็นพิเศษระหว่าง ความเชื่อดั้งเดิมในคติพราหมณ์ การนับถือผี กับพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการใช้งานพื้นที่อย่างอเนกประโยชน์ มีเพียงวัดที่เป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ในคติพระพุทธศาสนาเท่านั้นที่เป็นพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชน และเกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ กล่าวได้ว่าการใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนจะปรับเปลี่ยนให้สัมพันธ์ไปกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นสำคัญ โดยมีพื้นที่ว่างของวัดหนองเงือกเป็นศูนย์กลางการดำเนินชีวิตสาธารณะระดับชุมชน ซึ่งปัจจุบันความเชื่อทางพุทธศาสนามีบทบาทหลักต่อกิจกรรมการใช้พื้นที่ของชุมชน
2. สถานภาพทางสังคมของผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กรทางสังคม หรือระบบ 'อุปถัมภ์' ไม่มีความสัมพันธ์กันกับพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการใช้งานพื้นที่อย่างอเนกประโยชน์สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในแง่การเมืองการปกครองที่แยกตัวออกจากการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน
3. ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ครอบครัวขยาย ส่งผลถึงการตั้งถิ่นฐานของคนในชุมชนโดยตรง ประกอบการที่มีเค้าโครงของชุมชนเกษตรกรรม ทำให้เกิดความต้องการใช้งานพื้นที่ระหว่างอาคาร หรือลานโล่งหน้าอาคาร หรือที่เรียกว่า 'ช่วงบ้าน' ในสามประการคือ 1) การจัดการผลผลิตทางการเกษตร 2) การปลูกพืชอาหาร และ 3) การเลี้ยงสัตว์ ซึ่งลักษณะของผังบ้านเรือนดังกล่าวยังหลงเหลือมาสู่ปัจจุบัน
4. รูปแบบของเศรษฐกิจ ชุมชนเกษตรกรรม-หัตถกรรมในส่วนการใช้งานพื้นที่โล่งว่างในระดับละแวกบ้านจะสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพเหมือน ๆ กัน มีการดำเนินชีวิตคล้าย ๆ กัน เกิดการรวมกลุ่มการผลิตงานหัตถกรรมระหว่างกัน อันเป็นปัจจัยเสริมให้เกิดการเข้าใช้งานอย่างอเนกประโยชน์มากขึ้น

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

สรุปความและอภิปรายผลการศึกษา จากการวิเคราะห์พื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนกรณีศึกษา ทั้งในระดับพื้นที่รวมและในระดับพื้นที่เฉพาะ และประมวลผลของการศึกษาคุณสมบัติของพื้นที่โล่งว่าง สาธารณะ ร่วมด้วยกันลักษณะทางสังคม-เศรษฐกิจเฉพาะที่ปรากฏในชุมชนได้ว่า

ชุมชนหนองเงือกเองมีการใช้งาน พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ออกเป็นสองระดับคือ พื้นที่โล่งว่าง สาธารณะ ในระดับชุมชน และ พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับละแวกบ้าน ลักษณะการใช้งาน พื้นที่โล่งว่าง สาธารณะ ในระดับชุมชน หรือในระดับละแวกบ้านนี้ เป็นคุณลักษณะที่ ปรากฏอยู่ในชุมชน ที่มีเค้าโครงของ ชุมชนเกษตรมาก่อน หรือชุมชนชนบท ที่มีโครงสร้างอาชีพแบบ เกษตรกรรม หัตถกรรม ที่เว้นเวลาว่างจาก การทำการเกษตรจะสร้างงานหัตถกรรม โดยที่บ้านเป็นที่เดียวกันกับที่ทำงาน ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาจะ เห็นได้ชัดว่า ในวันเวลาปกติ ผู้คนในชุมชนมักใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับละแวกบ้าน และ พื้นที่โล่ง ว่างสาธารณะ ในระดับละแวกบ้านดังกล่าว มักพบชาวบ้านรวมกลุ่มสร้างงานหัตถกรรมอีกด้วย ซึ่งมีความ แตกต่างจากการศึกษาพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในบริบทเมืองอยู่มาก ที่พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในบริบทเมืองนั้น มักหมายถึง จตุรัส พลาซ่า พื้นที่ริมน้ำ หรือสวนสาธารณะที่แยกตัวออกจาก บ้าน และที่ทำงานอย่างชัดเจน

พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีกับโครงสร้างชุมชนระดับรวม (high global Integration) ยกเว้น หนองน้ำอ้อกรู (หนองเงือก) ซึ่งมีที่ตั้งแยกตัวออกไปอยู่บริเวณรอบนอกของชุมชน ส่วน สนามโรงเรียนบ้านหนองเงือก 'ฝังตัวได้ดี' ในโครงสร้างชุมชนระดับพื้นที่รวม ในขณะที่เดียวกัน ยังมีความเป็น พื้นที่เฉพาะสูง (high local Integration) เนื่องจากเป็นพื้นที่ปิดล้อมขนาดใหญ่และมีทางเข้าออกเพียงสามทาง

พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในระดับละแวกบ้าน ส่วนใหญ่แล้ว มีความสัมพันธ์ที่ดีกับโครงสร้างชุมชน ระดับรวม (high global Integration) เช่นกัน หมายถึง พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ระดับชุมชนที่ ฝังตัวได้ดีนั้น 'พึ่งพา' การเข้าถึงและมองเห็นจากโครงสร้างในภาพรวมนั่นเอง นอกเหนือจากนี้ ยังมีอีกกรณีหนึ่งคือ พื้นที่ โล่งว่างสาธารณะ ในระดับละแวกบ้านบางแห่ง มีสัมประสิทธิ์ความผสาน ที่ต่ำ กล่าวคือพื้นที่เหล่านี้ 'พึ่งพา' การเข้าถึงและมองเห็นจากโครงสร้างในภาพรวม 'น้อย' นั่นเองเมื่อพิจารณาผังพื้น (plan) ของ พื้นที่โล่งว่าง สาธารณะ ระดับละแวกบ้านดังกล่าวจะพบว่า มีทางเข้าออกที่เล็ก (ประตูบ้าน) แต่พื้นที่รูปปิด ของ พื้นที่โล่ง ว่างสาธารณะ นั้นๆ มีพื้นที่มาก พื้นที่เหล่านี้แทรกตัว เลื่อนไหลตามที่เว้นว่างระหว่าง อาคาร แบ่งออกเป็น Convex Space ได้หลาย Space ลักษณะดังกล่าวหมายถึง การเข้าถึงที่ยาก การถูกมองเห็นที่ยากจาก โครงสร้างชุมชนในระดับพื้นที่รวม แต่พบการใช้งานในวิสัยของการเป็นพื้นที่โล่งว่างสาธารณะของผู้คนใน ชุมชนเสมอ แต่ในงานศึกษานี้กระบวนการวิธีสังเกตการณ์อย่างเป็นทางการ (observation procedure) ที่จะระบุ ได้ว่า ผู้คนภายนอกชุมชนที่ไม่มีความสัมพันธ์กับชุมชนเลย หรือ เป็นผู้ที่ไม่รู้จักเส้นทางลัดในชุมชน พึ่งพา โครงสร้างชุมชนในระดับพื้นที่รวม โดย อาศัยการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ที่ดี เข้าใช้งานพื้นที่ หรือระบุได้ว่า ผู้คนในชุมชน พึ่งพาโครงสร้างชุมชนในระดับพื้นที่เฉพาะ

แต่จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า แม้แต่พื้นที่ที่ 'แยกตัวออกจากระบบ' ยังถูกเข้าใช้งานที่ซึ่งมีแนวโน้มที่ จะ 'ถูกมองเห็นได้ยากกว่า และเข้าถึงได้ยากกว่า' จากโครงสร้างชุมชนระดับพื้นที่รวม ในทางเดียวกันจึง

---

* ความสัมพันธ์ของศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นในระดับพื้นที่รวม (integration HH Rn) และในระดับย่าน (integration HH R3)

หมายถึงว่า 'ผู้คนนอกชุมชน' ใช้ถนนหลักในการสัญจรไปมาผ่านชุมชน แต่จะไม่รู้ว่าถัดจากแนวรั้วต้นไม้เข้าไปมีทางลัดอยู่ และทางลัดนี้เลื่อนไหลรอบอาคารในบริเวณดังกล่าวไปทะลุยังถนนอีกฝั่งหนึ่ง ซึ่งจะพบการใช้งานพื้นที่ดังกล่าว เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือการใช้เป็นทางลัด อันเป็นที่รู้จักของผู้คนในชุมชนอยู่แล้ว

สอดคล้องกับการศึกษาของ ปราณระฟ้า พรหมประวัตติ (2550) เรื่อง 'สนามทัศนียภาพ และรูปแบบการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะของชุมชนเมือง กรณีศึกษาชุมชนย่านเสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร' ที่ระบุว่า ผู้คนภายนอกพื้นที่ ชาวต่างชาติ ต่างพึ่งพาสถาปัตยกรรม ที่กว้างและไกลในการเข้าใช้งานพื้นที่ ส่วนผู้คนในชุมชนบริเวณโดยรอบใช้งานพื้นที่ว่างสาธารณะแถบละแวกบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เข้าถึง และมองเห็นได้ยากจากโครงสร้างในภาพรวม และพื้นที่ดังกล่าว มักจะเป็นพื้นที่ที่มีร่มเงาที่ติดอีกด้วย

อย่างไรก็ดีในงานศึกษานี้ไม่ได้ใช้กระบวนการวิธีสังเกตการณ์อย่างเป็นทางการ (observation procedure) ที่จะบันทึกหรือระบุพฤติกรรมกรรมการใช้งานพื้นที่ ทั้งนี้เพราะแต่ละพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชน มักจะถูกใช้โดยผู้คนในแถบละแวกบ้าน หรือภายในชุมชนนั่นเอง อีกทั้งช่วงเวลาในการใช้งานไม่ขึ้นอยู่กับวัน เวลาราชการ ดังบริบทเมือง แต่การใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนจะขึ้นอยู่กับวันเวลาปกติ และวันเวลาโอกาสพิเศษ ซึ่งงานวิจัยนี้ใช้การสัมภาษณ์และการสำรวจภาคสนามเป็นหลัก

ในส่วนของการศึกษา ศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็น พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ใช้ชุดทฤษฎี และเทคนิควิเคราะห์ Space Syntax สร้างแผนภูมิวิเคราะห์การมองเห็นและเข้าถึง (Visual Graph Analysis) โดยโปรแกรมทางคอมพิวเตอร์ Depth Map ซึ่งเป็นการจำลองศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นของพื้นที่

เทคนิควิธีวิเคราะห์ Space Syntax มีพื้นฐานการวิเคราะห์มาจาก การรับรู้ (perception) บริภูมิ (space) ผ่านช่องทางมอง (visibility channel) และช่องทางเดิน (accessibility channel) ของมนุษย์ หรือกล่าวได้ว่า การรับรู้ถึงช่องทางเดินและช่องทางมองเป็นปัจจัยภายในที่มีผลต่อการรับรู้บริภูมินั้น ๆ ของมนุษย์ ซึ่งศักยภาพของการเข้าถึงและมองเห็นที่แตกต่างกันของพื้นที่เมืองหรือชุมชนนี้เอง เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญในการ 'ถูกผ่าน' (move through) หรือ 'เข้าถึง' (move to) พื้นที่เมืองหรือชุมชนและยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเข้าใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะนั้นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมืองหรือชุมชนด้วยเช่นกัน

พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการใช้งานอย่างเอื้อประโยชน์นั้น ส่วนหนึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับศักยภาพของการเข้าถึงและมองเห็นซึ่งต้องพิจารณาร่วมกันกับโครงสร้างเมืองหรือชุมชนในภาพรวมแล้ว ยังมีปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ อีกส่วนหนึ่งที่มีผลต่อ พฤติกรรมและระดับการเข้าใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะด้วย เช่นกัน Bill Hillier, (1990) ระบุผ่านงานวิจัยหลายชิ้นว่า Space Syntax สามารถวิเคราะห์ศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นรวมไปถึงทำนาย ประสิทธิภาพของพื้นที่นั้น ๆ ได้ใกล้เคียงกับพฤติกรรมกรรมการใช้งานพื้นที่ราว ร้อยละ 68 ดังที่กล่าวมาว่า ยังมีปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการเข้าใช้งานพื้นที่อีกเช่น ปัจจัยดึงดูด (attractor) ความเป็นสถานที่ (place) เป็นต้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมด นำไปสู่การสรุปความได้ว่า "ชุมชนหนองเงือก มีกฎเชิงพื้นที่ของการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ สอดคล้องกับกฎเชิงพื้นที่เบื้องต้นสองประการ ที่เป็นผลจากการศึกษาพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในบริบทตะวันตก" กล่าวคือ

1. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ของชุมชนหนองเงือก ล้วนตั้งอยู่บนจุดตัดที่สำคัญของโครงข่ายการสัญจรในระบบตาราง (grid system) ซึ่งโครงข่ายการสัญจรในระบบตารางเป็นโครงข่ายการสัญจรที่เอื้อต่อการเข้าถึงได้โดยง่ายจากหลายทิศทาง หากแต่ว่าโครงข่ายการสัญจรของชุมชนหนองเงือกมีลักษณะของ 'โครงข่ายการสัญจรระบบตารางที่ไม่อยู่ในแนวตรง' (deformed grid) ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้ศักยภาพในการมองเห็นต่ำกว่าโครงข่ายการสัญจรที่อยู่ในระบบตารางในแนวตรง กล่าวคือ โครงข่ายการสัญจรที่อยู่ในระบบตารางในแนวตรงจะรักษาความต่อเนื่องทางสายตา (visual connectivity) ได้ดีกว่าโครงข่ายการสัญจรระบบตารางที่ไม่อยู่ในแนวตรง แต่โครงข่ายการสัญจรระบบตารางที่ไม่อยู่ในแนวตรงยังคงรักษาศักยภาพในการเข้าถึงไว้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งหมายถึงการสัญจรโดยทางเดินเท้าจะยังมีประสิทธิภาพที่สูง
2. พื้นที่โล่งว่างในชุมชนหนองเงือกที่เกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ ทั้งพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชนและพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้าน ล้วนตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ที่ดี กับโครงสร้างของชุมชนในภาพรวม (high global integration) ซึ่งสอดคล้องกับกฎเชิงพื้นที่ในบริบทตะวันตก

โดยรายละเอียดแล้ว จากการศึกษาพบว่าชุมชนกรณีศึกษา มีกฎเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะแตกต่างกับกฎเชิงพื้นที่ในบริบทตะวันตกอยู่บ้าง จากบทสรุปการวิเคราะห์พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนกรณีศึกษาที่ผ่านมาทั้งในระดับพื้นที่รวมและในระดับพื้นที่เฉพาะ ร่วมกับการประมวลผลของการศึกษาลักษณะทางสังคม-เศรษฐกิจเฉพาะที่ปรากฏในชุมชน นำไปสู่การสรุปเป็น 'กฎเชิงพื้นที่' ของชุมชนกรณีศึกษา โดย พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนกรณีศึกษามี กฎเชิงพื้นที่ในระดับรวมที่สำคัญอยู่สี่ประการ และกฎเชิงพื้นที่ในระดับเฉพาะที่สำคัญอยู่สามประการ ได้ดังนี้

กฎเชิงพื้นที่ของการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับรวมมีอยู่ด้วยกันอยู่สี่ประการ คือ

- ประการแรก พื้นที่โล่งว่างสาธารณะระดับชุมชน เป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ มีฐานแอื้อและเหมาะสมต่อสามารถรองรับกิจกรรมและผู้คนเข้ามาใช้งานพื้นที่อันเนื่องมาจากเทศกาลงานประเพณีในวันเวลาโอกาสพิเศษได้อย่างเพียงพอ แต่หากว่า การใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชีวิตประจำวัน ที่มักจะเป็นกิจกรรมประเภทพักผ่อนหย่อนใจ หรือการเยี่ยมเยือนไปมาหาสู่กันระหว่างเวลาว่างของวันแล้วกลับพบว่า กิจกรรมดังกล่าวมักพบบนช่่วงบ้าน ที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนน ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ดังกล่าวยังมีทางเข้าออกหลายทางและมักเป็นทางลัดที่เชื่อมไปสู่ถนนอีกฝั่งหนึ่งได้ กล่าวได้ว่า "พื้นที่ดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็นทางลัดระหว่างถนนสองเส้นที่ฝั่งตัวได้ดีกับโครงสร้างการสัญจรของชุมชนในระดับพื้นที่รวม (high integration)" ซึ่งพื้นที่นั้น ๆ เป็นทั้งพื้นที่ที่รองรับการสัญจรผ่าน (move through) และสัญจรเข้าสู่พื้นที่ด้วย (move to) พื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนน จะเป็นพื้นที่ที่ค่อนข้างจะเงียบสงบเอื้อให้เกิดกิจกรรมในทางสังคมสูง

ประการที่สอง พื้นที่โล่งว่างสาธารณะระดับชุมชนของชุมชนหนองเงือก ที่รองรับกิจกรรมเนื่องในวันเวลาโอกาสพิเศษ หรือเทศกาลงานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน “เป็นพื้นที่ที่ ‘ฝังตัว’ หรือมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างในภาพรวมของชุมชนสูง (high global integration)” ซึ่งมีความสอดคล้องกับ กฎเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในบริบทตะวันตก เนื่องจากการเข้าถึงพื้นที่ดังกล่าว อาศัยการรับรู้ (perception) พื้นที่ (space) โดยผ่านช่องทางการมองเห็น (visibility channel) และช่องทางเดิน (accessibility channel) จากโครงสร้างการสัญจรในระดับรวมของชุมชน ในการเข้าสู่พื้นที่ที่สำคัญ อีกทั้งพื้นที่โล่งว่างสาธารณะระดับชุมชนดังกล่าว ยังเป็นพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ มีลักษณะของการโอบล้อม ปิดล้อม (enclosed space) ที่ดีอันเป็นลักษณะเชิงสัณฐานที่สามารถรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับชุมชนได้เป็นอย่างดี

ประการที่สาม ถึงแม้ว่าพื้นที่โล่งว่างสาธารณะจะมีขนาดใหญ่ มีสนามทัศน์ (visual field) ที่กว้างและไกล มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่สูง ฝังตัวอยู่ในระบบหรือโครงสร้างการสัญจรในระดับพื้นที่รวมได้เป็นอย่างดี แต่ลักษณะดังกล่าวกลับไม่เอื้อให้เกิดกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าว “โล่งกว้าง และร้อนเกินไป จากการได้รับแสงแดดจัดตลอดทั้งวัน” ซึ่งพื้นที่โล่งกว้าง มองเห็นได้ไกล มีสนามทัศน์ที่ดี ถึงแม้จะฝังตัวได้ดีในระบบ แต่กลับไม่เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในบริบทแบบไทย

ประการที่สี่ พื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนหนองเงือก ทั้งในระดับชุมชนและในระดับละแวกบ้าน ล้วนตั้งอยู่บนจุดตัดที่สำคัญของโครงข่ายการสัญจรทั้งสิ้น ซึ่งโครงข่ายของการสัญจรของชุมชนหนองเงือก อยู่ใน ‘ระบบตาราง’(grid system) ซึ่งเป็นระบบที่เอื้อให้เกิดการเข้าถึงพื้นที่ได้โดยง่ายจากหลายทิศทาง อันเป็นระบบโครงข่ายถนนที่เอื้อให้ระบบการสัญจร มีประสิทธิภาพมาก ดัง ทฤษฎีการสัญจรอิสระ (Theory of Natural Movement) (Hillier et al, 1993) ที่ว่า “หากโครงข่ายของการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะในเมืองมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกันเป็นอย่างดี เอื้อให้คนเดินเท้ามีโอกาสในการเลือกเส้นทางสัญจรอย่างอิสระและต่อเนื่อง ระดับการใช้งานและระดับการสัญจรของผู้คนในเมืองจะอยู่ในอัตราที่สูงและต่อเนื่องตลอดเวลา” และด้วยความต่อเนื่องเชื่อมโยงกันของการสัญจรในระบบตารางนี้เอง ยังผลให้การรับรู้ (perception) พื้นที่ (space) โดยผ่านช่องทางการมองเห็น (visibility channel) และช่องทางเดิน (accessibility channel) เป็นไปได้อย่างดี

ในขณะที่เดียวกัน ทั้งโครงข่ายการสัญจรในระดับชุมชนและโครงข่ายการสัญจรด้วยการเดินเท้า ยังคงอยู่ในระบบตารางเช่นกัน หากแต่ว่าเป็น ‘โครงข่ายการสัญจรระบบตารางที่ไม่อยู่ในแนวตรง’ (deformed grid) ซึ่งโครงข่ายการสัญจรดังกล่าว ที่พาดผ่านพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนนั้นทำให้ ‘ช่องทางมองเห็น (visibility channel) ไม่เชื่อมโยงต่อเนื่องถึงกันหมด หรือมองเห็นกันไม่หมดในคราวเดียว’ กล่าวได้ว่า พื้นที่นั้น ๆ มีลำดับศักดิ์ของการมองเห็น หรือ ‘ชั้นเชิง’ ในการมองเห็นนั่นเอง

‘โครงสร้างการสัญจรระบบตารางที่ไม่อยู่ในแนวตรง’ (deformed grid) ยังผลให้การผ่านพื้นที่ (move through) และการเข้าสู่พื้นที่ (move to) ผ่านนั้น ‘ช้าลง’ ซึ่งเป็นผลดีต่อการเกิดกิจกรรมทางสังคมของผู้คนในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ ปราณระฟ้า พรหมประวัติ (2550) เรื่อง สนามทัศน์ และรูปแบบการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะของชุมชนเมือง กรณีศึกษาชุมชนย่านเสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร ที่ระบุว่า ผู้คนในชุมชนบริเวณโดยรอบใช้งานพื้นที่ว่างสาธารณะแถบละแวกบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เข้าถึง และมองเห็นได้ยากจากโครงสร้างในภาพรวม และพื้นที่ดังกล่าว มักจะเป็นพื้นที่ที่มีร่มเงาที่ดี ส่วนผู้คนภายนอกพื้นที่อาทิเช่น ชาวต่างชาติ หรือนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ไม่มีความคุ้นเคยกับพื้นที่ ต่างพึงพาสนามทัศน์ ที่กว้างและไกลในการเข้าใช้งานพื้นที่

กฎเชิงพื้นที่ของการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับพื้นที่เฉพาะมีอยู่ด้วยกันอยู่สามประการ คือ

- ประการแรก พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เกิดการใช้งานอย่างอเนกประโยชน์ทั้งในระดับชุมชน และในระดับละแวกบ้าน ล้วนมีลักษณะของการโอบล้อม-ปิดล้อม (enclosed spaces) ที่ดี และมักได้รับการโอบล้อม-ปิดล้อม จากแนวพรรณไม้เท่านั้น ซึ่งพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชน มีขนาดที่กว้างขวางเพียงพอที่จะรองรับผู้คนระดับเมืองหรือชุมชนได้ เนื่องจากพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับชุมชน ในวันเวลาโอกาสพิเศษมักผูกพันอยู่กับงานเทศกาลประเพณีพื้นถิ่น มักมีมหรสพ รื่นริงเฉลิมฉลองร่วมด้วย ส่วนพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้าน มีลักษณะของการโอบล้อม-ปิดล้อม จากอาคารสิ่งปลูกสร้างเองและพรรณไม้ในบริเวณพื้นที่และบริเวณโดยรอบ
- ประการที่สอง พื้นที่ทางสังคม หรือพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนหนองเงือก ล้วนแต่เป็นพื้นที่ที่ถูกแบ่งเป็นพื้นที่ย่อย ๆ หลาย ๆ พื้นที่ จากตัวอาคารสิ่งปลูกสร้างเองและจากพรรณไม้ที่อยู่ในพื้นที่และบริเวณโดยรอบ ลักษณะดังกล่าวทำให้พื้นที่มีการมองเห็นที่ไม่เท่ากัน กล่าวได้ว่ามีลำดับในการมองเห็นหรือ มีชั้นเชิงในการมองเห็น เนื่องจากการมีฐานที่หลากหลายนอกจากทั้งอาคารสิ่งปลูกสร้างและแนวพรรณไม้ดังกล่าวเป็นแนวกำบังสายตาได้ส่วนหนึ่ง ซึ่งเอื้อต่อการเป็นพื้นที่ทางสังคมของผู้คนในชุมชน อีกทั้งมีส่วนช่วยให้พื้นที่มีความน่าสนใจอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่การมีทางเข้าออกพื้นที่หลายทางนั้นจะเอื้อเกิดการใช้เป็นเส้น ‘ทางลัด’ ในระดับการสัญจรโดยทางเดินเท้าขึ้นระหว่างทางสัญจรหลัก ซึ่งพื้นที่ทางสังคม หรือพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนหนองเงือกมักเกิดขึ้นบนจุดตัดของเส้นทางเหล่านี้
- ประการที่สาม พื้นที่ทางสังคม หรือพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนหนองเงือก ล้วนแต่เป็นพื้นที่ที่มีร่มเงาที่ดี

ชุมชนหนองเงือกเป็นชุมชนพื้นถิ่นที่มีบริบทในแบบไทย มีเค้าโครงของชุมชน เกษตรกรรม หัตถกรรม ครอบครัวยุขยาย องค์ประกอบพื้นฐานเหล่านี้ ล้วนมีผลต่อการจัดเรียงตัวของพื้นที่ว่าง (configuration of space) ในระดับส่วนตัว ยังผลให้เกิดรูปร่าง-รูปทรงของชุมชนขึ้นมาในระดับพื้นที่รวม

(global structure) ซึ่งในบริบทของชุมชนพื้นถิ่นมีความแตกต่างจากบริบทของเมืองอยู่แล้ว ดังนั้นการใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ของชุมชนจึงมีความแตกต่างจากการใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในบริบทอื่น ๆ ดังที่กล่าวมา ในส่วนต่อไปเป็นการอภิปรายถึงปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเข้าใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนกรณีศึกษา

การศึกษานี้ได้ทำการเก็บข้อมูลของคุณสมบัติและคุณภาพของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนมาด้วย และได้เสนอในรูปแบบตารางและบทบรรยายมากกว่าที่จะเป็นการเก็บข้อมูลและนำเสนอข้อมูลในเชิงปริมาณ ในแง่ของคุณภาพของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ โดยใช้ข้อสังเกตเกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในแบบไทย (ขวัญสรวง อติโพธิ, 2550) เป็นกรอบในการวิเคราะห์

จากข้อมูลการสำรวจภาคสนาม ในด้านที่เกี่ยวกับคุณลักษณะของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับพื้นที่เฉพาะ (คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของการใช้ พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ แบบไทย) พบว่าพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนหนองเงือกนั้นมีองค์ประกอบของ 'น้ำ' หรือมีน้ำเป็นส่วนประกอบของพื้นที่และองค์ประกอบของการค้าขายอาหาร หรือมีส่วนเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมการกินน้อยมาก ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะของสังคมชนบทที่มีเค้าโครงของสังคมเกษตร อันเป็นที่เดียวกับที่ทำงาน ในขณะที่เดียวกันยังเป็นพื้นที่โล่งว่างสาธารณะด้วย ซึ่งชาวบ้านใช้เวลาที่นอกเหนือจากการเกษตรอยู่กับบ้าน ไปมาหาสู่กัน เยี่ยมเยียนกันระหว่างวันเวลาว่าง และมักจะเป็นคนในพื้นที่ชุมชนเองที่มีความสนิทสนมกันหรือเป็นญาติกันอยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นขององค์ประกอบในการค้าขายอาหารและไม่ต้องมืองค์ประกอบของน้ำ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจดังบริบทของเมืองก็เป็นได้

'การมีร่มเงาที่ดี' 'การรองรับวัตถุประสงค์การใช้งานได้อย่างยืดหยุ่นไม่จำกัดผูกมัด' รวมไปถึง 'การที่พื้นที่มีลำดับในการมองเห็น' นั้นพบว่า พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนหนองเงือกเอง มีคุณสมบัติดังกล่าวอยู่ กล่าวคือ ในบริบทของชุมชนที่มีเค้าโครงของสังคมเกษตรนั้น บริเวณมักจะปลูกพืชอาหาร และพรรณไม้ที่ให้ร่มเงาอยู่แล้ว หรือแม้แต่บริเวณหัวไร่ปลายนา (พื้นที่สาธารณะ) มักมีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงา สำหรับหลบพริกร้อนเมื่อต้องออกไปยังพื้นที่เกษตร หรือแม้แต่ใน พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในชุมชนเอง มักมีต้นไม้ใหญ่ที่ผู้คนในชุมชนต่างเชื่อว่า เป็นที่สถิต ของ เจ้าที่ เทพารักษ์อยู่ และมักไม่ตัดต้นไม้ นั้น เช่น ในกรณีของ พื้นที่ลานโล่งหน้าวัดฝั่งเหนือ พบต้นไม้ขนาดใหญ่อยู่ พื้นที่ดังกล่าวได้รับร่มเงาที่ดีจากต้นไม้ใหญ่ และชาวบ้านเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์อันเกี่ยวเนื่อง ในคติพระพุทธศาสนา มักพบชาวบ้านรวมกลุ่มกัน แต่งดา 'ไม้คำศรี' (ไม้คำตันโพธิ์) เพื่อนำมาคำตันโพธิ์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวในเทศกาลสงกรานต์

พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ในชุมชนหนองเงือกไม่ว่าจะระดับชุมชนหรือระดับละแวกบ้านก็ตาม มักจะรองรับวัตถุประสงค์การใช้งานได้อย่างหลากหลายอยู่แล้ว อย่างเช่น การเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ของช่วงบ้านเป็นต้น หรือใน พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ระดับชุมชนเช่น ลานหน้าวัด สนามโรงเรียน ถนนบางสาย มักถูกปรับเปลี่ยนการใช้งาน อย่างไม่จำกัดผูกมัดอยู่แล้ว ซึ่งการใช้งานจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามวันเวลาโอกาสพิเศษมากกว่า ช่วงเวลาต่าง ๆ ของวัน

การมีลำดับในการมองเห็นหรือ พื้นที่โล่งว่างสาธารณะนั้น ๆ ไม่โล่งกว้างจนเกินไป หากแบ่งเป็นพื้นที่ย่อย ๆ เล็ก ๆ โดยมีลำดับศักดิ์ หรือ 'ชั้นเชิง' ในการมองเห็นนั้น กล่าวได้ว่ายังมีผลมาจากการที่โครงข่ายถนนของชุมชนหนองเงือกอยู่ในระบบตาราง (grid system) แต่เป็นโครงข่ายถนนระบบตารางที่ไม่อยู่ในแนวตรง (deformed grid) ทั้งโครงข่ายถนนเองและโครงข่ายการเดินเท้า ซึ่งหมายถึงช่องทางมองและช่องทางเดิน

จะถูกแบ่งออกเป็น Convex Space เล็ก ๆ หลาย ๆ พื้นที่ติดต่อกัน ในกรณีของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับละแวกบ้านนั้นพบว่า พื้นที่บ้าน (private space) ถูกกำหนดด้วยความต้องการใช้พื้นที่โดยรอบบริเวณบ้านสามประการคือ การปลูกพืชอาหาร, การจัดการเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตร และการเลี้ยงสัตว์ ถึงแม้ว่า ความต้องการใช้งานพื้นที่โดยรอบบริเวณบ้านจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างตาม กระแสการพัฒนาสมัยใหม่ แต่ภายในชุมชนเองยังคงเหลือหลักฐานของการเป็นสังคมเกษตรมาก่อน เช่น ยุงข้าว โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ พื้นที่สำหรับปลูกพืชอาหาร เป็นต้น การมีพื้นที่ว่างโดยรอบบริเวณบ้านเช่นนี้ (ช่วงบ้าน) ทำให้ทางเดินที่ถูกใช้งานอยู่เสมอ นั้น ลัดเลาะไปตามพื้นที่ว่างระหว่างอาคาร แทรกตัวไปกับร่มเงาอาหาร พืชไม้ผล ทำให้เกิดลำดับของการมองเห็นบน Convex Space เหล่านี้

ในบางกรณี พื้นที่ว่างที่ลัดเลาะไปตามช่องว่างระหว่างอาคารเหล่านี้ 'แยกตัว' ออกจากโครงสร้างชุมชนในระดับรวม ทำให้พื้นที่ที่มีความเป็นพื้นที่เฉพาะสูง ซึ่งหมายถึงการถูกมองเห็นและเข้าถึงได้ยากจากโครงสร้างชุมชนในระดับรวม แต่เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้าน รวมทั้งเป็นพื้นที่ชาวบ้านรวมกลุ่ม สำหรับกิจกรรมทางสังคม ตลอดจนการเป็นทางลัด ระหว่างกลุ่มหมู่บ้านอีกด้วย

ดังได้กล่าวมาเกี่ยวกับโครงข่ายการสัญจรของชุมชนหนองเงือก อยู่ในระบบตาราง (grid system) แต่มีลักษณะของ 'โครงข่ายระบบตารางที่ไม่อยู่ในแนวตรง' (deformed grid) ลักษณะในเชิงพื้นที่ดังกล่าว ยังส่งผลให้ศักยภาพในการมองเห็นต่ำ ในขณะที่เดียวกันกลับมีประสิทธิภาพในการสัญจรที่สูงอยู่ อีกทั้งโครงข่ายการสัญจรในระดับชุมชนดังกล่าวยังถูกแบ่งออกเป็นบล็อกถนนเล็ก ๆ โดย 'โครงข่ายการสัญจรโดยทางเดินเท้า' อีกด้วยโดยที่โครงข่ายของการสัญจรโดยทางเท้าซ้อนทับอยู่บนโครงข่ายถนนพอดี หมายถึงโครงข่ายการสัญจรโดยทางเท้าโดยบล็อกถนน เล็ก ๆ เหล่านี้ ต่างอยู่ในระยะเดินเท้า อันเป็นโครงข่ายของการสัญจรที่มีประสิทธิภาพมาก

จาก 'ลักษณะในเชิงสัณฐาน' ของชุมชนดังที่ได้กล่าวมา สามารถตั้งคำถามย่อย ๆ ต่อสัณฐานชุมชนดังกล่าวได้ว่า 'ลักษณะในเชิงสัณฐานของชุมชนหนองเงือกนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยภายในหรือภายนอก อะไร 'หรือ' อะไรที่เป็นเหตุให้ชุมชนมีลักษณะในเชิงสัณฐานได้ สามองค์ประกอบคือ 1) ลักษณะทางภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐาน 2) ความต้องการพื้นที่เชิงกายภาพ ของสังคมเกษตร 3) โลกทัศน์บางประการที่สัมพันธ์กับการวางตัวในเชิงสัญลักษณ์

ชุมชนหนองเงือกนั้น (รวมไปถึงชุมชนต่าง ๆ ที่มีระบบออกเสียงที่เรียกว่า 'ภาษาของ') เรียกตนเองว่าชุมชน 'ไท-ยอง' เนื่องจากมีระบบของการออกเสียงที่เป็นเอกลักษณ์ จากการตรวจสอบกลับไปถึงประวัติศาสตร์พัฒนาการของกลุ่มคนที่เรียกตนเองว่า 'คนยอง' พบหลักฐานที่ว่า กลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำสามสายมาพบกัน (แม่น้ำปิง แม่น้ำกวง และแม่น้ำแม่ทา) หรือที่เรียกว่า 'ที่ราบป่าซาง' ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มคน ที่อพยพ ย้ายถิ่นฐานมาจากเมือง 'ยอง' ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของอาณาจักรล้านนา เมื่อครั้งที่พระเจ้ากาวิละ ดำเนินนโยบายสร้างบ้านแปงเมืองเชียงใหม่ในราวปี พ.ศ. 2325 (แสง มาละแซม, 2540) บรรดาไพร่พลจึงได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ด้วยความที่เป็นสังคมเกษตรกรรม ยึดการทำนาเป็นหลัก จึงส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่ม (clustered settlement) อันเป็นลักษณะที่พบได้ทั่วไปของ 'ชุมชนชาวนา' ที่มีที่นาอยู่รายล้อมส่วนที่เป็นชุมชน อันเนื่องจากการผลิตที่ต้องพึ่งพาแรงงานซึ่งกันและกัน

ชุมชนเกษตร ที่มีระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง ยังผลให้เกิดความต้องการใช้พื้นที่ในเชิงกายภาพในระดับผังบ้านเรือน อันตอบสนองความต้องการพื้นฐานในขณะนั้นอยู่หลัก ๆ สามประการคือ 1) ความต้องการพื้นที่ในการปลูกพืชอาหาร 2) ต้องการพื้นที่ในการจัดการผลผลิตทางการเกษตร และ 3) การเลี้ยงสัตว์ ซึ่งลักษณะของผังบ้านเรือนดังกล่าวยังหลงเหลือมาสู่ปัจจุบัน

ในแง่ของความสัมพันธ์ในทางสังคมอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนในขณะนั้น เป็นชุมชนที่ลักษณะชุมชนขยาย มีประชากรเพิ่มโดยธรรมชาติ มากกว่าการย้ายถิ่นฐาน เนื่องจากปรากฏหลักฐานว่าบริเวณกลุ่มบ้านเรือน หรือการปลูกเรือนเป็น 'คุ่ม' มักมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน ซึ่งลักษณะของความสัมพันธ์ทางเครือญาติดังกล่าว ประกอบกับความต้องการ พื้นที่ในเชิงกายภาพของสังคมเกษตร ยังผลให้ในระดับผังบ้านเรือนด้วยตนเองนั้น อาคารแต่ละหลังจะปลูกไม่ชิดกัน ทั้งยังไม่นิยมล้อมรั้ว ทั้งที่อยู่ใน 'คุ่ม' เดียวกัน หรือคุ่มอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากคุ่มตนเองด้วย หรือมีก็เพียงแต่แนวรั้วต้นไม้ที่เว้นช่องว่างไว้สำหรับสัญจรไปมาหาสู่กันได้

นอกเหนือไปจาก ภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐาน และลักษณะของสังคมเกษตรแล้ว โลกทัศน์บางประการ คติความเชื่อของผู้คนในชุมชนยังส่งผลต่อการวางตัวของ 'พื้นที่' ชุมชนในทุก ๆ ระดับอีกด้วย กล่าวคือ ในชุมชนหนองเงือกเอง ปรากฏหลักฐานในแง่ของคติความเชื่อที่เชื่อมโยงไปถึง ในชุมชนได้ว่าการวางตัวของพื้นที่ รูปร่าง – รูปทรง และการวางตัวของพื้นที่ ชุมชน เป็นผล หรือได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคติของพระพุทธศาสนา พราหมณ์ และผี โดยผสมผสานเอาความเชื่อทั้งสามไว้อย่างแนบแน่น ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ในแง่ที่ตั้งของ 'วัด' อันเป็นสัญลักษณ์ในคติที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา 'หอเสื่อบ้าน' อันเป็นสัญลักษณ์ในคติที่เกี่ยวกับ 'ผี' และชาวชุมชนยังเชื่อในเรื่องของ ทิศมงคล (ระบบทักษา) รวมไปถึง ศาลพระภูมิ พระพรหม อันเป็นการแสดงถึงอิทธิพลในคติ 'พราหมณ์' ที่ปรากฏอยู่ในชุมชน

ลักษณะทางภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐาน ความต้องการพื้นที่เชิงทางกายภาพของสังคมเกษตร และโลกทัศน์บางประการ นี้เองที่ส่งผลต่อ รูปร่าง-รูปทรง การวางตัวของพื้นที่ส่วนตัวอันได้แก่ ผังบ้านเรือน (private space) เชื่อมโยงต่อเนื่องถึงกัน ด้วยกฎในเชิงพื้นที่ของ 'ผังบ้านเรือน' เพียงไม่กี่ข้อ ทำให้เกิดโครงสร้างในภาพรวมขึ้นมาได้ (global structure) อันหมายถึงลักษณะในเชิงสัณฐานของชุมชน ดังที่ได้กล่าวมา (รูปที่ 5.26 หน้า 143)

จากการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะในทางสังคมเฉพาะในข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในเงื่อนไขในทางสังคมแบบหนึ่ง จะทำให้เกิดพื้นที่ในแบบหนึ่ง และในขณะเดียวกันนั้น พื้นที่แบบหนึ่ง ยังผลให้เกิดลักษณะในทางสังคม อีกแบบหนึ่ง ตลอดเวลา (social logic of space and spatial logic of societies) กล่าวได้ว่า 'ลักษณะในทางสังคม' และ 'พื้นที่' มีความสัมพันธ์กันตลอดเวลา เมื่อไรก็ตามที่สภาพทางกายภาพถูกเปลี่ยนหรือไม่สอดคล้องกับสภาพสังคม ย่อมจะมีผลต่อ 'ลักษณะในทางสังคม' ของพื้นที่นั้น ๆ เช่น 'การล้อมรั้ว'

การล้อมรั้วมีส่วนทำให้การเข้าถึงและการมองเห็นยากขึ้น ซึ่งหมายถึง ความต้องการพื้นที่ส่วนตัวของคนที่จะล้อมรั้ว แต่การ 'ล้อมรั้ว' ในชุมชนหนองเงือก' ในบริเวณที่ถูกผ่านอยู่เสมอ ย่อมมีผลต่อ ระดับความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณนั้น

ในเชิงพื้นที่ (spatial) การล้อมรั้วเป็นการทำให้ศักยภาพการมองเห็นการเข้าถึงเปลี่ยน (integration shift) ซึ่งอาจทำให้บริเวณที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงต่ำ มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงสูง

ขึ้นมา และย่อมหมายถึง บริเวณที่ไม่ถูกผ่านมาก่อนหรือ ถูกผ่านน้อย มีแนวโน้มที่จะเป็นบริเวณที่ถูกผ่านสูงขึ้นมา ก็เป็นไปได้ ในทางตรงข้ามบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นสูงอยู่แล้ว ถูกจำกัดการเข้าถึง โดยการล้อมรั้ว ผู้คนที่เคยสัญจรผ่านกลับสัญจรผ่านไม่ได้ ย่อมหมายถึงความสัมพันธ์ในทางสังคมด้วยเช่นกัน

กระแสการพัฒนาสมัยใหม่ ทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐาน ในการเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ ผู้คนส่วนหนึ่งต้องซื้อบ้าน ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ซึ่งนับว่ามีความไม่ปลอดภัยสำหรับบริบทเมือง มีความจำเป็นที่จะต้อง 'ล้อมรั้ว' เพื่อความปลอดภัยในเหตุผลแรก ๆ มักจะพบพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่เปิดเป็นพื้นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจกลับแยกตัวออกไปอยู่ต่างหาก อาจพบได้บริเวณใจกลางหมู่บ้านบ้าง หรือนอกเมืองบ้างตามบริบทของชุมชนเมือง ซึ่งมีความแตกต่างกันกับบริบทของชุมชนพื้นถิ่นมากอยู่แล้ว ทั้งในแง่ของการที่ 'ที่บ้านคือที่ทำงาน' และทั้งยังเป็นพื้นที่อเนกประโยชน์รองรับกิจกรรมหลากหลาย ในระดับละแวกบ้านเองและชุมชน

จากการศึกษาพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในชุมชนกรณีศึกษาที่ผ่านมาทั้งหมด นำไปสู่การสรุปเป็น 'กฎเชิงพื้นที่' ของการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ กรณีศึกษา ชุมชนไท-ยอง บ้านหนองเงือก จังหวัดลำพูน ได้อีกครั้งหนึ่งว่า "ชุมชนหนองเงือก มีกฎเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับรวมทั้งสำคัญอยู่ที่ประการคือประการแรก พื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนที่รองรับกิจกรรมในวันเวลาปกติ ที่มีกิจกรรมประเภทการพักผ่อนหย่อนใจ จะตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็นทางเชื่อม (short cut) ระหว่างโครงข่ายการสัญจรสองเส้นที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับโครงข่ายการสัญจรของชุมชนในระดับพื้นที่รวม (high global integration) ประการที่สอง พื้นที่โล่งว่างสาธารณะระดับชุมชน ที่รองรับกิจกรรมเนื่องในวันเวลาโอกาสพิเศษ หรือเทศกาลงานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนล้วนเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับโครงข่ายการสัญจรของชุมชนในระดับพื้นที่รวม ประการที่สาม พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในบริบทแบบไทยไม่ควรเป็นพื้นที่ที่โล่งกว้าง และร้อนเกินไป ถึงแม้จะมีสนามทัศน์ (visual field) ที่ดีและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับโครงข่ายการสัญจรของชุมชนในระดับพื้นที่รวม ประการที่สี่ พื้นที่ว่างสาธารณะของชุมชนล้วนแต่ตั้งอยู่บนจุดตัดสำคัญของโครงข่ายการสัญจรในระบบ 'सानเป็นตาราง' (grid system) แต่โครงข่ายของการสัญจรของชุมชนหนองเงือกอยู่ใน 'ระบบตารางที่ไม่อยู่ในแนวตรง' (deformed grid) ทำให้ 'ช่องทางมอง' (visibility channel) ไม่เชื่อมโยงต่อเนื่องถึงกันหมด กล่าวได้ว่าพื้นที่นั้น ๆ มีลำดับศักดิ์ของการมองเห็น ยังผลให้การ 'ผ่านพื้นที่' (move through) และการ 'เข้าสู่พื้นที่' (move to) นั้น 'ช้าลง' ซึ่งเป็นผลดี เอื้อให้เกิดกิจกรรมทางสังคมของผู้คนในชุมชนบนพื้นที่นั้น ๆ

ส่วนในระดับพื้นที่เฉพาะพบว่ามี ชุมชนหนองเงือก มีกฎเชิงพื้นที่ของการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับพื้นที่เฉพาะที่สำคัญอยู่สามประการคือ ประการแรก พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับเมืองหรือชุมชน ควร มีลักษณะของการโอบล้อม-ปิดล้อม (enclosed spaces) ที่ดี และควรมีขนาดที่กว้างขวางเพียงพอที่จะรองรับผู้คนระดับเมืองหรือชุมชนได้ ประการที่สอง พื้นที่ทางสังคม หรือพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ ควรเป็นพื้นที่ย่อย ๆ หลาย ๆ พื้นที่ เพื่อให้มีลำดับในการมองเห็นและมีทางเข้าออกพื้นที่หลายทาง ประการที่สาม พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่ใช้เป็นพื้นที่ในทางสังคม หรือเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ ต้องมีรั้วเงาที่ดี

6.3 ข้อประยุกต์ใช้

- 1) เป็นการย้ำให้เห็นถึงตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ ว่าควรมีที่ตั้งที่สัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรในระดับพื้นที่รวมเป็นอย่างดี (high global integration) มีแนวโน้มที่จะ 'ถูกผ่าน' (move through) และ 'เข้าถึง' (move to) สูง ด้วยศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่

สูง หรือตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะนั้น ๆ ควรตั้งอยู่ระหว่างโครงข่ายการสัญจรที่มีศักยภาพในการเข้าถึงที่สูงในระบบ โดยที่พื้นที่โล่งว่างสาธารณะนั้น ๆ จะเป็นเส้นทางลัด (short cut) ที่เชื่อมเอาโครงข่ายการสัญจรที่มีศักยภาพในการเข้าถึงที่สูงทั้งสองฝั่งเข้าด้วยกัน ตาม กฎเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ สามารถประยุกต์ใช้ในกรณีของการจัดหาพื้นที่โล่งว่างสาธารณะตามนโยบายการพัฒนาเมือง เป็นต้น

- 2) พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับเมืองหรือชุมชน ที่ใช้เนื้อในเขตกลางงานประเพณี หรือเนื้อในวันเวลาโอกาสพิเศษ ควรมีลักษณะของการโอบล้อม-ปิดล้อม (enclosed space) ที่ดี และควรมีขนาดที่กว้างขวางเพียงพอที่จะรองรับผู้คนระดับเมืองหรือชุมชนได้ หรือในกรณีที่ต้องการให้ใช้เป็นพื้นที่ในทางสังคม เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ จึงควรแบ่งพื้นที่ที่ 'กว้าง-โล่ง และร้อนเกินไป' ออกเป็นพื้นที่ย่อย ๆ หลาย ๆ พื้นที่ เพื่อให้มีลำดับในการมองเห็น แต่ยังคงลักษณะของการเข้าออกพื้นที่ที่หลายทางเอาไว้ แล้วสร้างให้พื้นที่เกิดร่มเงาที่ดี เพิ่มเติมสิ่งอำนวยความสะดวกตามประเภทของกิจกรรม ตามกฎเชิงพื้นที่ของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ และบริบทการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในแบบไทย
- 3) พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่ดีควรมีทางเข้าออกพื้นที่หลายทาง และเชื่อมโยงโครงข่ายการสัญจรโดยทางเท้าเข้าด้วยกัน ลักษณะดังกล่าวจะช่วยรักษาความต่อเนื่องทางสายตา (visual connectivity) ได้เป็นอย่างดี อันเป็นการรับรู้ช่องทางการมองเห็น (visibility channel) ก่อนการรับรู้ถึงช่องทางเดิน (accessibility channel) การที่พื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่มีทางเข้าออกพื้นที่หลายทาง เป็นการสร้างพื้นที่นั้น ๆ มีความปลอดภัยขึ้นโดยอ้อม* เนื่องจากการเป็นพื้นที่ที่ถูกมองเห็นได้จากหลายทิศทาง
- 4) สำหรับชุมชนที่มีเค้าโครงของโครงสร้างสังคมเกษตรแล้ว หรือชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกับชุมชนหนองเงือก กล่าวคือ 'มีที่ทำงานที่บ้าน' ซึ่งการพัฒนาเกี่ยวกับ พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ

---

* พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ หรือ สวนสาธารณะในเมืองหลาย ๆ เมือง มักจะถูกล้อมด้วยรั้วทึบทึบกำแพง และมีทางเข้าออกเพียงไม่กี่ทาง อันเป็นเหตุผลในแง่ของการจัดการพื้นที่โล่งว่างสาธารณะนั้น ๆ ในแง่ของการมองเห็นแล้ว เป็นพื้นที่ที่ถูกมองเห็นได้ แต่เข้าถึงโดยทิศทางเดียวกับการมองเห็นไม่ได้ หากพิจารณาในมุมของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่ดี (มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับโครงข่ายการสัญจรเป็นอย่างดี)แล้ว พื้นที่ดังกล่าวกลับถูกจำกัดโดยทางเข้าออกเพียงไม่กี่ทาง ในบางครั้งตั้งอยู่ในตำแหน่งที่สัมพันธ์กับโครงข่ายในการสัญจรของเมืองเป็นอย่างดี แต่กลับสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรโดยรถยนต์มากกว่า ซึ่งทางเข้าออกที่ถูกจำกัดดังกล่าวไม่สัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรโดยรถยนต์เลย กล่าวได้ว่า การล้อมรั้วดังกล่าวของสวนสาธารณะในระดับเมืองดังกล่าว ทำให้พื้นที่นั้น ๆ แนวโน้มการเป็นพื้นที่เฉพาะมากขึ้น มีการเข้าถึงโดยตรงได้ยากขึ้น และมีแนวโน้มของการเกิดกิจกรรมเพียงไม่กี่ประเภทในบางช่วงเวลาเท่านั้น ถึงแม้ว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมที่เฉพาะเจาะจงให้เกิดขึ้นมากก็ตาม เช่น การมีเครื่องกายบริหารไว้สำหรับออกกำลังกาย การมีลู่วิ่ง หรือแม้แต่การกิจกรรมงานพิเศษประจำปี แต่กิจกรรมดังกล่าว จัดอยู่ในประเภท บังคับดึงดูด (attractor) มากกว่ากิจกรรมที่จะเกิดขึ้นเนื่องจากการสัญจรอิสระ (natural movement)

* ทฤษฎีพื้นที่ป้องกันตนเอง (defensible space theory) ที่มีความสำคัญกว่า พื้นที่ที่ถูกล้อมด้วยช่องประตูหน้าต่าง จะมีความปลอดภัยมากขึ้น อันเนื่องมาจากการถูกสายตาจ้องมองจากทิศทางโดยรอบ (Oscar Newman, 1973. Defensible space : crime prevention through urban design, New York : Collier Books)

- ใด ๆ ของชุมชนต้องพิจารณาถึงโครงสร้างสังคมดังกล่าวก่อน เนื่องจากชีวิตประจำวันส่วนใหญ่แล้วของผู้คนในชุมชน มักอยู่บนพื้นที่อเนกประสงค์ในระดับผังบ้านเรือน (ชวงบ้าน) และ 'ชวงบ้าน' บางแห่งจะถูกเข้าใช้งานโดยผู้คนในชุมชนในวิสัยของการเป็นพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ชุมชนที่มีเค้าโครงของโครงสร้างสังคมเกษตร หรือชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกับชุมชนหนองเงือกมีความต้องการพื้นที่โล่งว่างสาธารณะที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ (planned public open space) หรือมีความต้องการให้หน่วยงานในภาครัฐ จัดสรรพื้นที่โล่งว่างสาธารณะให้น้อยมาก เนื่องจากมีการใช้พื้นที่อเนกประสงค์ในระดับผังบ้านเรือน (ชวงบ้าน) ในวิสัยของการเป็นพื้นที่โล่งว่างสาธารณะอยู่แล้ว
- 5) แนวทางในการพัฒนาพื้นที่โล่งว่างสาธารณะของชุมชนที่มีเค้าโครงของโครงสร้างสังคมเกษตร หรือชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกับชุมชนหนองเงือก ควรจะเป็นการเสริมคุณภาพของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะมากกว่าที่จะมุ่งเน้นจัดหาพื้นที่โล่งว่างสาธารณะใหม่ ๆ ให้กับชุมชน เช่นการจัดสรรที่นั่งให้เพียงพอเหมาะสม มีสิ่งอำนวยความสะดวกตามแต่ละประเภทกิจกรรมบนพื้นที่นั้น ๆ หรือเสริมสร้างพื้นที่ให้มีสภาพร่มเงาที่ดี เพื่อเอื้อต่อการเดินเท้าและนั่งพักผ่อน หรือการสร้างเสริมให้เป็นพื้นที่โล่งว่างสาธารณะทางวัฒนธรรมขึ้นเพื่อการอนุรักษ์บริบทวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น
  - 6) ในการวิเคราะห์พื้นที่โล่งว่างสาธารณะในระดับพื้นที่เฉพาะในด้านที่เกี่ยวข้องกับ 'คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะแบบไทย' เป็นการย้ำให้เห็นว่า
    - ก. พื้นที่โล่งว่างสาธารณะ นั้น ๆ ต้องเป็นพื้นที่ที่มีร่มเงาที่ดีก่อนเป็นอันดับแรก ๆ เนื่องจากประเทศไทยมีอากาศที่ร้อนและได้รับแสงแดดจัดอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ที่ต้องเอื้อต่อการ เดินเท้า และ นั่งพักผ่อน หรือต้องมีที่นั่งที่เพียงพอเหมาะสม เนื่องจากการเข้าใช้งานพื้นที่โล่งว่างสาธารณะโดยส่วนใหญ่ นั้น มักจะเข้าใช้งานด้วยการเดินเท้าเป็นหลัก
    - ข. การที่พื้นที่ถูกกันออกเป็นส่วน ๆ มีลำดับในการมองเห็น หรือกล่าวได้ว่ามี 'ชั้นเชิง' ในการมองเห็น นั้นเป็นลักษณะของสัณฐานพื้นที่ที่มีความหลากหลาย มีส่วนให้พื้นที่นั้นมีความน่าสนใจอยู่เสมอ อีกทั้งการมองเห็นพื้นที่ได้ไม่หมดในคราวเดียวของพื้นที่ จะเอื้อให้เกิดพื้นที่ในทางสังคมขึ้น เนื่องจากพื้นที่ที่มีการสัญจรผ่านน้อยกว่าพื้นที่ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นสูง พื้นที่จึงมีความเงียบสงบเอื้อให้เกิดกิจกรรมทางสังคมดังกล่าว
    - ค. องค์ประกอบของการขายอาหาร หรือองค์ประกอบของน้ำและสิ่งอำนวยความสะดวกนั้น มีส่วนช่วยให้บรรยากาศโดยรวมคึกคักและมีชีวิตชีวาอยู่เสมอ โดยทั้งผู้คนจากกิจกรรมอาหารเอง และความเคลื่อนไหวของน้ำ ที่มีอยู่ในพื้นที่ ส่วนสิ่งอำนวยความสะดวก ควรที่จะมีเพียงพอต่อความต้องการของกิจกรรมในแต่ละประเภท สอดคล้องและเหมาะสมกับบรรยากาศโดยรวม
  - 7) ในการพัฒนาใด ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะในเชิงพื้นที่ (spatial) จะต้องคำนึงถึงวิถีชีวิตรากฐานทางสังคม วัฒนธรรมของพื้นที่นั้น ๆ (societies) เนื่องจากลักษณะในเชิงพื้นที่และ

ลักษณะในเชิงสังคมมีความเกี่ยวพันกันอยู่ตลอดเวลา เช่น การอนุรักษ์ การส่งเสริมการท่องเที่ยว หรือการพัฒนา สาธารณูปโภค สาธารณูปการต่าง ๆ เป็นต้น

6.4 ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาในครั้งต่อไป

- 1) ศึกษาเปรียบเทียบกับ ชุมชนที่มีลักษณะในเชิงสัณฐานแตกต่างกัน เช่น ชุมชนที่มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบอื่น ๆ เช่นชุมชนการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย ชุมชนริมน้ำ หรือชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมลำน้ำโค้งตัวตวัดของแม่น้ำ หรือชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มก้อน เป็นต้น ซึ่งชุมชนเหล่านี้ต่างมีบริบททางสังคม วัฒนธรรม แตกต่างกัน ย่อมส่งผลต่อรูปร่างรูปทรง และการวางตัวของพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ การศึกษาพื้นที่โล่งว่างสาธารณะในบริบทชุมชนเหล่านี้จะเป็นส่วนช่วยให้เห็นภาพของการใช้พื้นที่โล่งว่างสาธารณะใน 'บริบทแบบไทย' ชัดเจนมากขึ้น
- 2) ศึกษาสัณฐานวิทยาในบริบทเมืองหรือชุมชน ร่วมด้วย กับแนวคิดทฤษฎี และระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์-มานุษยศาสตร์ จะเป็นส่วนขยายความรู้ในด้านการศึกษาเมืองหรือชุมชนในเชิงสัณฐานวิทยาเมืองได้อย่างครอบคลุมมากขึ้น